գիմում են օտար եկեղեցի, և այսպէս մեր Հայաստանեաց եկեղեցին օրըստօրէ դատարկվում է և մեր ուսումնարանները ընկնում են:

Ցեռադիմութիւնը աչա իակ պատճառը, որ Հայ-լուսաւորչականները մեծ բազմութեամբ յաճախում են աւետարանականաց եկեղեցին:

Ցոյս ունենք, որ մեր Վեհափառ Հայրապետը իր հայրախնամ ուշադրութիւնը կը դարձնէ Շամախու ժողովրդի խղճալի վիճակի վրա և ազատէ նրանց այդ վտանգաւոր դրութիւնից: Աւելորդ չենք համարում հրապարակաւ յայտնել մեր առ ի սրտէ գոհունակութիւնը «Մշակի» խմբագրին, որ ազգասիրաբար թարգման է հանդիսանում հրատարակելու մեր բարոյական ցաւերը և կարօտութիւնները իր լրագրի միջոցով:

Այս համառօտ գրութիւնը, որ Շամախու առհասարակ հայերի թէ լուսաւորչականների և թէ աւետարանականների սրտի ճիչտ արտայայտն է, խնդարկաբար խնդրում ենք բարեհաճել տեղի տալ նրան ձեր պատուական լրագրի էջերում:

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Զորեքշաբթի, ամսիս 8-ին ԹԻՖԼԻՍ ժամանեց Մօսկվայի հնագիտական ընկերութեան նախագահ կոմս Ուվարովը: Պատուելի հնագէտը Թիֆլիսից կուղեորվի Անիի, Մրէնի և Բագարանի հնութիւնները հետազօտելու, յետոյ Արմաւիրի մէջ փորվածքներ անել կը տայ: Լսում ենք, որ առաջիկայ 1881 թւի Թիֆլիսում կազմվելու հնագէտների ժողովի նախագահը կը լինի նոյն իսկ կոմս Ուվարովը:

—

Մեզ հաղորդում են. ՀԱԼԱԲՍԻ Շամքորեցոց եկեղեցին մնացել է առանց երեցփոխանի և գտնվում է ուսաց քահանայի հոգաբարձութեան ներքոյ. ժողովուրդը անտարբեր է, ամենևին ուշադրութիւն չէ դարձնում եկեղեցու համար երեցփոխան նշանակելու վրա:

—

«Կավկաս» լրագիրը լսել է որ Նորին Բարձրութիւն, Կովկասեան Փոխարքան թոյլ է տուել պ. Ա. Կարաբեգովին հրատարակելու Թիֆլիսում մի նոր ռուսաց շաբաթաթերթ «Судебные Ведомости» (Դատաստանական կարգեր») վերնագրով:

—

Մի երիտասարդ, ընտանիքի տէր մարդ հայ օֆիցեր, որ զինուորական զարգացում ուսում է ստացել, խնդրում է մեզ յայտնել որ ընդունում է իր բնակարանում աշակերտներին, պատրաստում

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հեռևևալ թղթակցութիւնը Փարիզից. Ֆրանսիայի մէջ մինիստրական վերջին դժուարութիւնները պատճառողները չը հասան իրանց նպատակին: Այլ ևս ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ, որ Ֆրէյսինէ ստիպված էր թողնել իր պաշտօնը որովհետև նա համաձայն չէր Դամբետտայի հետ Ֆրանսիայի արտաքին քաղաքականութեան վերաբերութեամբ: Պատգամաւորների նախագահի կարծիքով Ֆրէյսինէն այնչափ եռանդով չէր պաշտպանում Ցունաստանի շահերը Արևելքի մէջ, ինչպէս Դամբետտան էր ցանկանում: Ա յսպիսով մինիստրական դժուարութիւններ առաջացան և Ֆրէյսինէի հրաժարվելուց յետոյ, Բարտելեմի Սենիլեր ստացաւ արտաքին գործերի մինիստրի պաշտօնը: Քանի որ Դամբետտան յաղթող հանդիսացաւ, ուրեմն Ֆրանսիայի արտաքին քաղաքականութիւնը այն ուղղութիւնը պէտք է ստանար, որը ցանկալի կը լիներ Դամբետտայի համար, բայց իրականապէս բոլորովին հակառակը պատահեց: Փոփոխութիւնը ճշմարիտ է կատարվեցաւ, բայց բոլորովին հակառակ կողմը: Ֆրէյսինէի յաջորդը աւելի զգոյշ և խաղաղասէր է քան թէ իր նախորդը: Մինիստրների առաջին խորհուրդներից մեկի ժամանակ վճռվեցաւ հեռագրել Ֆրանսիական նաւատորմի հրամանատար Ծովապետ Լաֆօնին, որ նրան տուած նախկին հրահանգները յետ են առնվում և որ նա ոչ մի թշնամական քայլ չանէ Թիւրքիայի դէմ, մինչև որ նոր հրահանգներ չը ստանայ: Դրանից յետոյ ուղարկված հրահանգները պատուիրում էին Ծովապետ Լաֆօնին անտարբեր մնալ, եթէ նաւատորմը սկսէ ռմբակոծել Դուլցինիօ և

մութ ախտարշով. բայց վերջիններումս դեռը, թէև չար, մեզ չէին վախեցնում. դեռ չէր որ երազումս կամ մութ տեղում թուքս բերնումս չորացնում էր, այլ՝ սատանէն. քաղերը մեզ սատ էին թէ իրենց գլխուն շատ պատահարներ են եկած եղել, և իրենք խելքով ու քաջութեամբ իրենց անձը պաշտպանել ու ամենևին ազատուել են. ազատել են նաև վիշապի բերանէն մի կոյս աղջիկ, ազատել են գեւերու ճանկերէն մարդ որդիներ և իրենց քաջութեան փոխարէն մի արծիվի կամ մի սպիտակ խոյի վրա նստած՝ մութաշխարհէն լոյս աշխարհն են եկել. իսկ սրբերը մեզ ասում էին թէ իրենց թողել իրենց հոր տունը հեռացել, քաշուել են ա նապատներ, ճգնութիւն են արել, ծոմ են պահել, խոտ են կերել, սատանաներու հետ են կռուել՝ որոնք երեցել են իրենց այլ և այլ կերպարանքներով և շատ անգամ կնոջ կերպարանքով (խեղճ սրբեր), և վերջապէս բոլոր կեանքերը աղոթքով անցնելէն վերջը մի քարանձաւում կամ որ և է անկիւնում առանց շատ անգամ մի ադամորդու երես տեսնելու մեռել են և անմահութեան հոտ է բուրել իրենցից: Իսկ եթէ նոցանից մէկը սխալմամբ մի կնոջ գիրկ ընկած՝ գլորուել է գժոխք, էլ ոչ մի զօրութիւն նորան այն տեղից դուրս բերել կարող չէ:

«Մեր ժողովուրդը գիտենալու ծարաւը խիստ շատ ունի. բայց մեր առաջնորդ տէրերը (խօսքս չովուղ քահանաներու վրա է) թէև կարդալ գիտեն, գարձեալ տգէտ են. և տգիտաբար անդուշտ հաց խնդրող որդուն քար են տալիս, և ձուկ խնդրողին օձ. գժբաղդաբար քարն ու օձն էլ առաւութեան կանչում և կուրծքս խաչակնքում: Ես, ծըղմարիտ, բնութիւնս անվախ էի. կարող էի տալս, տեղումս մթանը գերեզմանները երթալ ու յետ գալ բայց ինչ կուզի էի անում երևակայութեանս հետ Տէր իմ Աստուած: Այս, մեր կարդացած գրքերը սատանաներով, սրբերով ու գժոխքով լիքն էին, ինչպէս և մեր հեքեաթները դևերով, քաջերով ու

է նրանց մէջտեղագրգռողների ստորին դասաւորների համար և կրկնում է նրանց հետ դասերը: Հասցէն կարելի է իմանալ «Մշակի» խմբագրատան և Բերէզոտամի գրավաճառանոցում:

—

ցրում. այնուհետև մալի (տաւարի) տակն հոգալու ժամանակն էր, որ պրծնելէն վերջը անուորը, տաք թոնրի շուրջը բոլորուած նստած, իւր իրկնանցոյն է անուշ անում, ու քաշում քնում:

«Մի ուրիշ զբաղմունք էլ ունէի, մանաւանդ թէ պարսն կամ պարք: Դիշերուայ ժամն երեքը եղած չեղած, մայրս ինձ ձայն էր տալիս՝ «Ելիզանգը զարկին»: Ոչ, թողնել մանկութեան անուշ քունը, ելնել՝ ձմեռուայ ցուրտ ու բքով ժամ երթալ. ժամ, որ աղօթարան չեղոյն է միայն տաքանում, որի տալ քարերը սառն են երկաթի նըման, ուր քիչ է մնում ձէթը կանթեղի մէջ սառչի, ուր սեղանի վրա մոմը ցրտէն աղօտ լուսով ճենճերում է և չի կարող իրանից հեռու վանել խաւարը՝ որ յամառում է տիրանալ եկեղեցու մէջ: Բայց երեսալ չարկ էր. մորս ձայնը շրամայական էր. գնում էի ականջներս կապած, ձեռքերս ծոցս. գալիս էր նա ետևէս՝ իւր շալի մէջ փաթաթուած. երեսում էին չատիկ չատիկ այս ու այն կողմ նետ այլ ժամորներ, որ սպիտակ ձեր վրա իրրև գիշերազնաց ոգիներ: Մանում էի ներս, ոտնամաններս հանում նորան պահ տալիս, և ինքս գընում էի դասը, ժամի շալակիս հագնում ու կանգնում, կամ՝ եթէ տէրտէրը դեռ չէր եկած դասի կապերտի վրա չոքում, ոտերու մատները մէկ մատս քաշելով մեկ ձեռներու մէջ առնելով, որ տաքացնեմ, խեղճերը մղկում էին, բայց յետոյ թմրութիւնը գալիս էր թէ ինչ էր լինում չը գիտեմ, էլ չէին զգում: Հուսկ՝ տէրտէրն ժամն օրհնում էր և այն կախարդական մթութեան ու լռութեան մէջ խորունկ ձայնով սկսում էր մեր պապերս. Զարթիք. «Զարթիք, փառք իմ, զարթիք. և ես զարթեալց առաւօտուց....»

Ապուշ մնացի, երբ երկու խոշոր արտասուք տեսայ գլորուեցան բարեխմս աչքերէն. պատճառն չարցի. չը պատասխանեց. գլուխն այն կողմը դարձուց, ձեռքի երեսով սրբեց աչքերը, յետոյ դէպի ինք դառնալով, որ նայուածքով շա-

մուտքը վատ հեռևևանքներ ունեցաւ նոյնպէս և նրա բարեկամների համար: Այս հանգամանքը անհրաժեշտ է՝ ի նկատի ունենալ որովհետև սրանից պարզ երևում է, որ Ֆրանսիան չէզոք կը մնայ, ինչպիսի դժուարութիւններ էլ պատահին Արևելքի մէջ: Եթէ ճշմարիտ է այն լուրը, որ Գլադստոն մտադիր է ցոյցեր անել Դարդանելեան նեղուցի մէջ, որպէս զի ստիպէ Թիւրքիային իրագործել Բերլինի դաշնագրի վճիռները Ցունաստանի, Զերնօգորիայի և Հայաստանի վերաբերութեամբ, կարելի է մի բան հաստատ նախագուշակել. Ֆրանսիան ոչնչով չի մասնակցի այդպիսի ցոյցին:

Գլադստոնին և նրա քաղաքականութեանը Ֆրանսիացիները շատ քիչ են հասկանում: Ֆրանսիացիների մեծամասնութիւնը չէ կարող ներել Գլադստոնին նրա անտարբերութիւնը 1870 թուականին, Ֆրանս-գերմանական պատերազմի ժամանակ: Բացի այդ Ֆրանսիական քաղաքական շրջանները հաւատացած են, որ Գերմանիան Արևելքի մէջ երկրորդի դեր է խաղում, որ նա դրդում է Թիւրքիային յամառել և չը կատարել իր վրա առած պարտականութիւնները: Այդ հանգամանքն էլ առիթ է տալիս Ֆրանսիական կառավարութեանը խաղաղասէր քաղաքականութեանը հետևել և միշտ զգոյշ լինել:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 8 Հոկտեմբերի: «Պրավիտելստվենի Վեստնիկ» լրագիրը հաղորդում է. Թագաժառանգը և Թագաժառանգուհին իրանց որդկեանց Միխայլ և Կոնկի Աչէքսանդրովիչների հետ աջողութեամբ հասան Լիվադիա Թաղաւոր Կայսրը հանդիպեց նրանց Նաւահանգստի մօտ «Օսսիտա» լրագրի հաստով ծախվելը արգելված է: Հրատարակված է Բարձրագոյն հրաման մի քանի նահանգները հետազօտելու համար ժամանակաւորապէս նշանակված սենատորների ռեվիզիաների մասին:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾԵՐՈՒՆԻ

և Հայկ Դիւցազը, Զամբեան Եուսէֆտորը և Ինճիճեանի Հնաբասոսութիւնը. որ մեզ Լոմբերու բերին, Սոփոկլ և Դեմոսթենէն. որ մեզ Վիրգիլիոս բերին և Կիկերոն և Տակիտոս. որ մեզ Ռասին բերին և Բոսսիէ և Ֆէնելոն. Միլտոն տուին մեզ և վերջապէս էին և նոր մեծ ազգայ բանստեղծներու ու ամեն կարգի գիտնականներու. Հաչակը մատակարարելին մեզ ինչպէս այդ մեծ մարդիկը փոքրկացան և գնացին մուրացին բերին ողորմելի ու անշնչան և անպէտ Աչողիսներ, Ալեքսիանոներ, Երևանյան հրաշքներ, միամիտ սատանաներ որ ուրիշի մեղքերն են գրում և իրենց գլուխը պատում, յիշողութիւնները կարճ և խելքերը պակաս սատանաներ՝ որ պարզամիտ գիւղացու առջև անդամ խայտառակվում են: Մենք հաւատում էինք այդպիսի բաներու, որովհետև այն գրքերը, որ մենք կարդում էինք գիտնալու ծառայում էին բարեպաշտութեան սիրով, մեզ հաւատացնում էին, և ինչպէս կարող էինք չը հաւատալ գրքի մէջ գրուածին: Այդ գրքերը մեզ հոգևոր սնունդ էին տալիս, մեր անառաջնորդ կամ աւելի ճիշտ՝ տգէտ առաջնորդով մոլորուած երևակայութեան մէջ եղջերաւոր ու պոչաւոր սատանաներ բազմացնում. ես, երբ մութն էր և ուզում էի ախոռէ դուրս գալ, ոչ թէ բնական կերպով երեսս դէպի դուռն էի դնում, այլ՝ քամակս. որովհետև կարծում էի թէ սատանէքն ետևէս գալիս են և շալակս կը թռչին. ուստի, որպէս զի յանկարծ չը բռնուիմ, երեսս դէպի ախոռի խորն էի անում՝ որտեղից կարծում էի թէ այն սևերը կուգան, և մտքումս անդադար այս ու այն սուրբն էի օգնութեան կանչում և կուրծքս խաչակնքում: Ես, ճշմարիտ, բնութիւնս անվախ էի. կարող էի տալս, տեղումս մթանը գերեզմանները երթալ ու յետ գալ բայց ինչ կուզի էի անում երևակայութեանս հետ Տէր իմ Աստուած: Այս, մեր կարդացած գրքերը սատանաներով, սրբերով ու գժոխքով լիքն էին, ինչպէս և մեր հեքեաթները դևերով, քաջերով ու

«Մի ուրիշ զբաղմունք էլ ունէի, մանաւանդ թէ պարսն կամ պարք: Դիշերուայ ժամն երեքը եղած չեղած, մայրս ինձ ձայն էր տալիս՝ «Ելիզանգը զարկին»: Ոչ, թողնել մանկութեան անուշ քունը, ելնել՝ ձմեռուայ ցուրտ ու բքով ժամ երթալ. ժամ, որ աղոթարան չեղոյն է միայն տաքանում, որի տալ քարերը սառն են երկաթի նըման, ուր քիչ է մնում ձէթը կանթեղի մէջ սառչի, ուր սեղանի վրա մոմը ցրտէն աղօտ լուսով ճենճերում է և չի կարող իրանից հեռու վանել խաւարը՝ որ յամառում է տիրանալ եկեղեցու մէջ: Բայց երեսալ չարկ էր. մորս ձայնը շրամայական էր. գնում էի ականջներս կապած, ձեռքերս ծոցս. գալիս էր նա ետևէս՝ իւր շալի մէջ փաթաթուած. երեսում էին չատիկ չատիկ այս ու այն կողմ նետ այլ ժամորներ, որ սպիտակ ձեր վրա իրրև գիշերազնաց ոգիներ: Մանում էի ներս, ոտնամաններս հանում նորան պահ տալիս, և ինքս գընում էի դասը, ժամի շալակիս հագնում ու կանգնում, կամ՝ եթէ տէրտէրը դեռ չէր եկած դասի կապերտի վրա չոքում, ոտերու մատները մէկ մատս քաշելով մեկ ձեռներու մէջ առնելով, որ տաքացնեմ, խեղճերը մղկում էին, բայց յետոյ թմրութիւնը գալիս էր թէ ինչ էր լինում չը գիտեմ, էլ չէին զգում: Հուսկ՝ տէրտէրն ժամն օրհնում էր և այն կախարդական մթութեան ու լռութեան մէջ խորունկ ձայնով սկսում էր մեր պապերս. Զարթիք. «Զարթիք, փառք իմ, զարթիք. և ես զարթեալց առաւօտուց....»

Ապուշ մնացի, երբ երկու խոշոր արտասուք տեսայ գլորուեցան բարեխմս աչքերէն. պատճառն չարցի. չը պատասխանեց. գլուխն այն կողմը դարձուց, ձեռքի երեսով սրբեց աչքերը, յետոյ դէպի ինք դառնալով, որ նայուածքով շա-

Գ.